

ТЁПРЕН КАСНĀ ЮМАН

Юлташамсенчен чылайаш ё мана темиже хутчен те таван культурна аталанма пулшынай ыңсем ыңчинен ырымда, ваттәрмеш үлпене вёсен валаннай ячесене түрре кэларма сөнчө. Хам та пёлтөп: ырмаллах, анчах—важат, важат...

Нумай пулмасын пирен пата, Чаваш Республикин хәрүшсәрләкән министерстве, паллә драматург килсе кайрә. С. М. Максимов композитор ыңчинен пысак пьеса ысыратын иккен вәл. Унай уголовнай ёсепе паллашашын-мән. Хам шухаша каласа парсан, ынчесек каларә: «Чырәр, чаваш халәх умәнчеси сире уншын ысап пүлә». Вәл хәй ёлек Максимов хутне кәнешен хән-хур самая чатса ирттернә, халә ун умәнчеси парәмра туятын иккен.

С. М. Максимов ыңчинен ырмашкан мана малаң уголовнай ёсепе Г. Г. Лисков композитора асанин иккәлентерсе тәч: тен, юлташне вәл хәй ирәпех элекмен! Ун пеккисем пирен историрире пулланан. Анчах та пёлеш драматург ман иккәленене хәвәртраках сирсе ячә.

Сәтөл ыңчине — архивран илсе килнә темиже уголовнай ёс. Вәсем чаваш музыка аталаннан сәпкى умәнчеси тәнә пысак талантла, хастар чөреллә, ыттә ёмәтлә С. М. Максимов, И. В. Люблин, С. И. Габер, Л. Э. Остен-Сакен тата ыттысен синкерлә шәлипе ыыханнай ёсем. Ку ятсене, Максимов-сәр пүсне, чаваш музыка историине чухлакан специалистсем өсөн пёлләсчә, хальхи չармак әрушән — вәсем ют.

Энэ музыка историйен тәпчевчи мар, асанин ыңсисен пултаруләкне тышкереши — манан ёс мар. Уголовнай ёсценчи материалсемпен усак курса, чаваш музыка культуришэн тәрәшнай ёс ыңсем пәр айәпсәр та-мәкәра асапланни ыңчинен каласа парасашн өсөн.

9733/4 номерлә уголовнай ёс. Пысак мар вәл. Унта пуре те вәтәр [тән] ватта листа кана. Анчах та ёс ыңчине чаваш музыка культуриин тин өсөн вәй илсе пыракан, патвар тымарлә юманне төпрен касса янанаха күрәнаты. Степан Максимович Максимов композитор — Совет тапхәрнече профессиллә чаваш музыка культуриин никәнин хывнай, нацин музыка кадрәсеннене вәренте ыттәнтире ёста педагог. Чаваш искусствошн пысак ёс тунине вәл хәй те аван ынланинай. 1938 үлхүзүн 11-мәшенин СССР прокуроре пулнай Вышинский патне Улаттар тәрминчен Степан Максимович ынчла: «Энэ композитор, ЧАССР искусствошн тава тибечлә ёс».

Ченен хисеплә ятне илнә... Октябрь революцийе ысыцан чаваш халәх юррисене пухса кэларна. Вәсемле Мускав тата Ленинград композиторесем усак кураччә. Халәх хушшинче сарәлнай темиже тәсетке юрә кәвәленә. 42 үлкән ынчла: чавашсенчен чи малаң Мускав консерваторийен композици уйрәмне ѡнәләп пёлтәртәм. Мана, композитор тата чаваш музыкине пёлләкен тесе, паллә композиторсем [Р. М. Глиэр, А. В. Александров проф., А. Н. Александров, В. А. Белый т. ыттә] хисепләсчә. Чаваш музыка культуришэн эпә сахал мар ёс тунә [кадрәсем хаттәрлес ёс майлаштарса ятәм, шкулсем вали музыкане вәренимлә көнекесем ысыра кэлартам, пултаруләх искусствошнен аталантарас тесе нумай тәрәшрәм], ынчла та культура фронтенче малти ретре шутланнай...»

1940 үлхүзүн 11-мәшенин Чаваш АССР Шалтә ынчла комписарә патне лагерьтен янә ынчла та үсәмләрах ынчла параты: «Музыка специалистсем пулнай май, мана наци музыкине аталантарас енепе ёслеме түврә... 1915—16 үлпенен пүлсаса, ытлахар Октябрь революцийе ысыцан, халәх юррисене пүстарас тесе вәй хутәм. Эпә пухса, пичеллесе кэларна материалсемпен СССРти мәннүр композиторсем [Лобачев, Белый, Шварц, Ивишин хайын «Нарспи» оперинче тата ыт. т. ыт] кураччә. Җенә юрәсем шырапәм... Юрә экспедицийенче пултам: 1926 үлхүзүн Таван тавралаха тәпчекенсен обществи ячәпе, 1933 үлхүзүн Горький крайтәвәкмән ячәпе Чаваш тата Мари ынчла та 1934 үлхүзүн «Известия» издательстви ячәпе пүшкәртсем патенчеси пултам, 1937 үлхүзүн Наукәсен Академиинен чаваш юррисене пухакан экспедициине ертсе пытам.

Халәх юррисене пүстараса йәркеленисе пүсне, колхоз, комсомол, пионер т. ыт. тәрлә юрәсем ынчла: вәсемене нумайаш ёс чаваш концерчесенче, радио программисенче тәп вырән ыыханнай. Эпә чаваш халәх Аслы Степан патне янә ынчла: «Чаваш хәрәсем Степан ыңчинен хывнай юрә», «Граждан вәрси ыңчинен хывнай юрә» тата пурнай таплапе ыыханнай юрәсем кәвәлене.

Җенә кадрәсем хаттәрлес тесе нумай тәрәшнай: 1926 үлхүзүн Шупашкарта музыка шкулне үсрәм, 1929 үлхүзүн ёна Музыка техникумне ынчла: «Чаваш патшаләх хорне йәркеләрм, 1929 үлхүзүн ынчла та кайрәм, вәл пысак

театрта партипе правительство членисем, Степан ыңчине юрларә...

Музучилищәре опера кадрәсем хаттәрлес тесе нумай вәй хутәм, вокал класенче вәреникенсен ыышне икә үлкән хушшинче 6—7 ынтынан 35e си-тертәм. Җывәх вәхәтре, музыка ёсне анлән аталантарас, чаваш искусствошнен пётәм ынчла: «Чаваш искүснәттәм...

Астана пүлсанса кайнәх-ха ёс үгловнай ёс! Ёси материалсем хушшинче ун пирки калакан уйрәм документ үлкән. Вышинский патне янә ынчла: «1937 үлхүзүн Октябрь уйәхенче «Красная Чувашия» хәцатра ЧАССР Тәп ёстәвком секретарә пулса ёсленә Васильеван буржуалла национализм пирки ынчла статий түхрә. Унта 1928 үлхүзүн Тәп ёстәвкоман Җүтәс халәх комиссариате ынчла: «Наукәнна культура кашаш туса хүни, унта ют ыңчине, буржуалла националистсем пулни ыңчинен ынчла. Мана Канаша, музыка искусствошнен пёлләкен тесе, хамран ыйтмасараг [Павлов композитора пёлләп] кәртнә пулни та, ёс общедәво, ынчла илсен, пачах та ёслемен пулни та, Васильев статийнче мана буржуалла националистсем шутне кәртме салтав пулнай. Вара мана түрек партииен кэларчәс [октябрён 23-мәшенин], музыка училищине директоренчен хәтарчәс [октябрён 29-мәшенин], ёсрен кэларса ячәс [декабрён 7-мәшенин], тутса хүпред [декабрён 18-мәшенин]».

Чаннине илсен, Степан Максимович пирки НКВДра ынчла үлкән хүкмнән тапраннай: майын 21-мәшенин Чаваш ялхүсәлә институтчын вәрентекен, Таван тавралаха тәпчекен обществи малаңи секретарә, каярахла председателнече ёсленә П. И. Иванов, мюнән 7-мәшенин Чаваш педагогика институтчын директоре пулна С. С. Кутяшов, октябрён 29-мәшенин Сәнтәрвәрри вәрман техникум директоре пулна М. С. Евграфов допросра Максимова националист пулна пек кәтартнай. ырән мар, паллах. Малаң вәсемене пёри та хайдасене айәпланине ыыханнай, анчах та следовательсем вәсемене ирәксөрөх хайдасене та, юлташасене та пёр-пёрие зеклеттернә.

Акә арестлеме ирәк паракан 191 номерлә ордер. Унай тәпәр енне Максимов: «Мана ордерпа паллаштарна, 18/XII—1937 ынчла тесе алә пулна. Киләнчеси ухтарнин протоколе пур.

Максимов ёс анкетинчен. Максимов Степан Максимович, 1892 үлхүзүн Тавай

районенчи Енеш Нәрваш яләнче чу-
хән хрестен җеминче үралнә, чаваш,
Мускав консерваторийенче вәрене
аслә пәлү илнә, професси — композитор-педагог, Шупашкарта Чаваш
ураменчи 15-меш үрәтпәрле пурәннә,
музыка училищине директоре пулнә,
халә ёссыр. Партире тәмәстү, бур-
жуалла националист пулнашан ВКП(б)
ретенчен кәларнә. Арапмә — Мария
Степановна 40 үзүлтә, ывәлә — Лев
11 үзүлтә, хәрәсем: Вера—15ре, Зоя—
19га, Галина — 23ре, Нина — 21ре;
Вера, Зоя, Галина тата Нина — Мускав-
ра, ыттисем Шупашкарта пурәнәшчә».

Айәппамалли тата тәрмәне хупмал-
ли җинчен пәлтернә постановленире
çапла ырынә: «Максимов Степан Максимович Совет власен наци ыйтәв
пирки тытса пыракан политикипе ки-
ләшмәсөр чылай үл хушши Совет власене хирәп контреволюцилле-на-
ционалиста ёс туны җинчен калакан
материалсем җитешлекх пур. Җавәнпа
та ёна РСФСР Уголовнәй Кодексен
58—10 [«контреволюцилле пропаганда

е агитаци], 58—11 [«контреволю-
цилле организаци ёсне хутшнәнни]»
статийсемпә айәплас, следствиे суд-
ран пәрәнасран Шупашкар тәр-
мине хуплас». Постановление 1938 үзүл-
хи декабрён 18-мешенче НКВД со-
трудникесем Чемодановла Савин алә
пүснә, Чаваш АССР Шалты җесен хал-
лых комиссаре Розанов ырәплемтә,
республика прокуроре пулнә Елифа-
нов «күләшетп» тесе ырса хунә.
Кәшт аяларах: «Çак постановленине
мана паллаштарнә», — тени пур, ан-
чах тата Степан Максимович алә пүснү
сүк.

Улатәрти лагерьтен Вышинский пат-
не янә ырыруа С. М. Максимов: «Ма-
на 3 хут допрос түрәс, протокол пәр-
ре өсө ырәпчес [декабрён 28-мешен-
че]», — тесе пәлтерет. Акә җав доп-
рос протоколе. Ёна Чемоданов опер-
уполномоченнәй 1937 җ. декабрён
26-мешенче ырынә.

ЫЙТУ: Сире контреволюцилле-на-
ционалиста ёс тунашан арестленә
Çак ыйтупа кәтарту парәр.

ХУРАВ: Эпә контреволюцилле-на-
ционалиста ёс туман, җавәнпа та ку
ыйтупа кәтарту пама пултараймастан.

ЫЙТУ: Эсир тәрәс мәр калатәр.
Контреволюцилле-националиста ёс
туса пынә, следствиे җакна ним пыт-
тармасңа каласа пама хушать.

ХУРАВ: Тәпәр хут калатәп: эпә
контреволюцилле-националиста ёс
туса пыман. Анчах та ман пурнаңра
националистларах йәнәшсем пулнә.
Йәнәшсөн шутне җаксөн кәртәтеп:

1917 үзүлтә Чаваш наци обществин
члененче тәрсатәм, Чәмпәрти чаваш
учителесен шкуләнче ытти вәренекен-
семпә пәрле съездра мана та об-
ществин правлени членнә сүйласач-
чәс. Анчах общество та, унән прав-
ленинчә та паллармалла ёс тәвайман,
учредительнәй пуху пирки 2—3 бро-
шюра кәларчә та часах саланса кайрә.

ЫЙТУ: Следствиे пәлнә тәрәх, Чаваш
наци обществи хәй тәллән саланса

кайман, ёна Нацисем енепе ёслекен
халәх комиссариатенчи Чаваш уйрәм-
мә ыышәннине салатса янә. Çакан
пирки мән кәләр!

ХУРАВ: Нацисем енепе ёслекен хал-
лых комиссариатенчи Чаваш уйрәмән
Чаваш наци обществине пәтерсе хуни
җинчен калакан ыышәннәнчә сәмәх
Чәмләрти Чаваш наци обществи пир-
ки мар, 1917 үзүлхү август үйәнчәнче
Хусанта тунә Чаваш наци обществи
пирки пырат. Хусанти обществи пир-
ки имән те пәлместәп, унна эпә имән-
леле те ышәннәнчә.

ЫЙТУ: Сирән тата мәнлеле национа-
листла йәнәшсем пулнә!

ХУРАВ: 1925 үзүлтә эпә Ульяновск-
ран Шупашкарта ёслеме күсрәм. Шуп-
ашкарта ёсленә май, Таван тавралә-
ха тәпчекенсен обществине кәтәм, 1928
үзүлтә доклад туса патам. Җав
обществәнне эпә чаваш халәх музыка
творчествине лайәхрәх тишкеср тесе
кәтәм, мәншән тесен обществәра му-
зыка секцияне пурчә, ёна чаваш ком-
позитор Павлов ертсе пыратч. Җав
обществәра ёсленә чухне эпә имән-
леле националистла утам та туман.

ЫЙТУ: Обществән пәтәм ёссе нацио-
налистла пулнә, җавна май Сирән
ёссыр та националиста шутланать. Çак
ыйтупа кәтарту парәр.

ХУРАВ: Общество ёс-хәлә чанах та
националиста юхамлә пулнә. Ахаль-
тен мар 1931—32 үзүлсөн парторга-
низацىи ёна сивленә. Анчах та хам ёс-
ре, түхса каланисече, съезд мате-
риалесен тезисесенче националиста
йәнәшсем курмастәп, парторганизаци
те вәсем пирки мана асәрхаттарман.

ЫЙТУ: Националиста тәлләвие
эсир яланах Чәмләрти чаваш шкулне,
унән пүснәнчә Яковлева ырласа ка-
лаңа, вәсен реакционерла ёссеңе
пачах кәтарту парәр.

ХУРАВ: Чәмләрти чаваш шкулне, унән
миссионерла ёсне эпә яланах сивленә.
Эпә җавнашканах шкул пүснәнчә Яков-
лева килештермен, шкулта вәреннә,
каярхапа ёсленә май яланах ёна хирәс
кәрешнә. Яковлева эпә ынхән та,
ниңта та мухтаман. Анчах та музыка
училищине студентсеме калаңа
чухне Чәмләрти шкуләнчи йәркесем
җинчен, вәсем дисциплинәна хәнәх-
тарни, лайәхрәх вәренне хистени җин-
чен калакалан.

ЫЙТУ: Эсир националиста тәлләвие
тәмице хут та чавашсен национа-
листа гимнне, юрлама чарнәскере,
юрлаптарнә. Çакан пирки кәтарту па-
рәр.

ХУРАВ: Эпә ынхән та чавашсен
националиста гимнне юрлаптарман, ёна
пәртен пәрре Хусанта Алексеев
Тихон Данилович юрланине илтә.
Җав гимна юрлама чарнине эпә илт-
мен та.

ЫЙТУ: Следствиे җакан кәләр: эсир
Лисков Сталин җинчен кәвәләнә, кая-
рхапа Музгиз пичетлесе кәларнә юр-
ра контреволюцилле-националиста
тәлләвие ура хума хәтланнә. Çакан
пирки кәтарту парәр.

ХУРАВ: Лисков Сталин җинчен кә-

вәләнә юрра кәларма эпә ынхән та
чәрмантарман. Эс җапла пулнә: чаваш
халәх Сталин патне янә ысырәвән тек-
сече валии темище музыка произведе-
нийә ысырмаллаччә. Җав ыры валии
Лисков икә музыка произведенийә
ысырнәччә. Вәсene комиссире пәхса
түхнә чух Лискова унән музыкинчи
ситменләхсем җинчен асәрхаттарнәч-
чә. Çакан Лискова килешмерә, ВКП(б)
обкомне пирен җинчен жалоба та
кайрә.

Сав күнах, Степан Максимовичан
маларах е каярах [галлә мар, сехетне
пәләртман—Б. С.] Чемоданов Лиско-
ва свидетель пек допрос тәвәт.

Лисков анкетичен: Лисков Григорий
Григорьевич, 1890 үзүлтә Куйбышев
областьн Пухтел райоңенчи Ватам
Улхаши яләнчә [халә Ульяновск обла-
ћен Чанлә районе. — ред. А. А.] ватам
хрестен җеминче үралнә, халәх
пультаруләх үрәнчә методисе пулса
ёслет; 1935 үзүлтә ёна 10 үзүл хупмал-
ла тунә, анчах та 3 үзүлчөн чакарнә,
амнисти йәркипе 4 үйәх өсө ларнә.

С. М. Максимован контреволю-
цилле-националиста ёссе җинчен эсир
мән пәләтәр тесе ыйтсан, Лисков:
«Максимов хәйен шүхән-кәмләпне на-
ционалист пулни җинчен эпә тәрәл
сынтан илтә», — тет. Малалла ватам
Степан Максимович үйләрх асәннә
общественче тәни, унән Сталин җин-
чен хывнә юррине юриех тиркени
җинчен каласа парат.

Допросчен икә күн маларах, декаб-
рён 24-мешенче, Г. Г. Лисков хәй
С. М. Максимов җинчен мән шүхәш-
лани пирки вүнә страница ырынә
парат. «Максимов С. М. гражданиннә
музыка произведениясем пирки тә-
мище сәмәх калас тетәт. Ватам «Җапата»
юрә ырынә, ку юрра искуствәра ёс-
лекенсенчен нумайшә чаваш наци
гимнне вырәнне хуратчәс. Чанах та
җапла пулса тухат. Ватам гимнра хайнә
евәрлә герб әрешленет: «Мәлатукпа
җапата». Чанах та, ку юрра ватам җек-
нүлә «Чапла пул, чапла пул, вырәс
патши» гимн пек мәнаçлән янәрамал-
ла ырынә... Ахальтен мар ёнтә Макс-
имовла Люблин манән Сталин җин-
чен хывнә «Җывәхран та ысывх Стә-
лин» юрра пәрахәләрч, җапах та юр-
ра Музгиз хывнәнч, пичетлесе кәлар-
чә. Тәпәр тесен, Октябрь 20 үзүл тул-
тарнә ятпа ытти композиторсценен
пәри та [пурте аслә пәлә илнәскер-
сем] юрә кәвәләмен. Җавна пулак-
и, тен, Сталин җинчен хывнә пәртән-пәр
чаваш юррине тәп тума хәтланчә....»

Лисковсәр пүснә, С. М. Максимов
ёссеңче тәпәр свидетель — музыка
училищине вәрентекен Л. И. Чевелев-
ва пур. Ватам НКВДна малтан ыры
сыраты: «Эпә, чаваш музыка училищине
вәрентекен Чевелева Людмила
Ивановна, сире җакна пәлтереси хан-
мән тивәс тесе шутлатәп: 1936 үзүл-
хүлә эпә П. Н. Городников мәшә-
рәмпа С. М. Максимов патенчә хват-
терте пурәтәм. Июнь вәсәнчә е
июль пүсламашенчә Максимовла Чаваш
чөршывә җинчен, унта ёләк шкул-

сем пулманин, чиркүсем нумай пулниң қинчен калаңа кайрәмәр. С. М. Максимов, буржуалла националист пулнай май, Яковлева, үнән шукуне мухтаса калаңа: «Чা঵ашра Яковлев пулнә, чухан чаваш, пурнаңсаң сүлә шаш қитме пултарнашкәр. Питә әслә та хастар ынчылған, әсесене кура әна пурте сума сунә. Вәл Чөмпәр хулинче наци шукуне үңә, қаваш шукуне чавашене үттә кәларас әсре пысак пәлтерәшлә, мәншән тесен чаваша вәрентекен пәртен-пәр шукуне пулнә.

1917 үзүләп контрреволюциенне ыйшәннә. Җакан қинчен комсомол активен пухәвәнче нумай калаңа пулчо.

Декабрән 27-мәшәнче Чевелева допросра та Максимов темиңе хут та Чөмпәр чаваш шукуне, үнән пүсәләхне хүттәлесе калаңы қинчен калаты: «Вәл [С. М. Максимов — В. С. Яковлева] чаваш халәх герой ўырәнне хурать...»

Әсре тата төләр документ пур, әна музучилище парторг B. И. Иванов 1937 үзүләп декабрән 24-мәшәнче ЧАССР Шалти әссең халәх комиссариатне ярса панә. Үнта вәл җапла ысырна: «Малтан партоганизаци Максимов буржуалла националист пулниң пәлмен. Пухусене вәл яланах чен, ками буржуалла националистен шутне кәртмеллине чухламан пек калаатчо. Хула партактивен пухәвәнче та вәл җавнашканах түхса каларә. Үн пирки әна асәрхаттарнәччә... Үнән буржуалла националист сән-сәпачә 1937 үзүләп сентябрән 17-мәшәнче палләрчә: А. И. Токсинана парти ретенчен кәларас ыйтәва сүтсе явын чухнене вәл әна хүттәлесе сәмака каларә. «Мәнле ыыхану пултәр, ҹаннине миенле националиста әс тунә!. Пухусене яланах хастар түхса калааты, ку вәл партие парәнса әсленине пәлтерет. Парти дисциплинине ырәп тытса пыракан шанчаклә коммунистка», — тәрәп үн чухне Максимов С. М. Крылова Саррәпа иккәшә вәсем Токсинана хүттәлесе хәварчә...

Максимов националистенде ют кадрсемшән чунне парса тәрәшнине әсак тәсләхрен та курма пулать.

Сентябрән 25-мәшәнче пухура Максимов Остен-Сакена, ёлек барон пулнашкәре, халъын вәхәтта тытса үзүнәшкәрне, хүттәләр. «Ана Суворовский ирек панипе кунта әсе иләй, вәл ни-мәнле сәтәр әс та туман», — тәрәп. Филармониепе музыка училищчы әслекен Люблина, 1935 үзүләп контрреволюциллә кружкона хүтшәннәшкәре: «Паха специалист, училищчы нумай үсәллә әс та таваты», — тесе хакларә. Җав пухурах Люблина вәрентү әсәнчен кәларас ыйшәннәччә, анчах та Максимов ку әсре аппаланасшән пулмара.

Җапла пулнә ҳыңсән парти организаци, училищчы ют ынсанем ыйшәлә пулнине пәлекенсер, Максимова хәй-не сәнама пүсләрә.

Сентябрән 28-мәшәнче педколлектив пухәвәнче «Буржуалла националистен шпионла-диверсилле тата сә-

тәр әсә» җинчен тунә доклад ҳыңсән Максимов түхса калаңа, хәй 1917—1918 үзүнчене Чөмпәртә буржуалла общества тәнине кәштах асәнчә, анчах та қав общества мәнлескәр пулни пирки шарламарә. Максимова училищчы әслекен ютсем җинчен темиңе хут та асәрхаттарнә, анчах ҳәлхана та чиклерә, пирән сәмаха вырна хумарә. Юлашкынчен эпә әна ВКП[б] хула комитетне кайса, вәрен-текенсем пирки калаңа хистерәм, хула комитетен секретарә Смирнов юлташ ютсем әсрән кәларас яма хүшрә пулин та, Максимов итлемерә.

Җакан ҳыңсән эпир С. М. Максимов үн Чөмпәртә контрреволюциллә общества тата Тәван тавраләх тәпчекенсем обществинчи әсесене тишкерсе түхрәмәр. Вәл қав әсесене хүтшәннике та, училищчы әслеме ют ынсане илнине та ыйшәнмарә. Парти организаци темиңе хут та Порубиновский, Остен-Сакен, Замыко, Люблин, Помазанский, Благодатов, И. В. Васильев тата ыттысем җине та пүрнепе тәллесех кәтартәр, анчах та вәл җакна шута илмерә. Замыко Мароккәра пурнакан тәвәнәпе ырыу үзүртнине та пәлнә вәл, анчах та пытарнә.

Замыко вәренекен аласене буржуалла шүхшә-кәмәл енне җавәрнә, «рабочисем чикә леш енче пирән пеккә аван пурнаңсә» тесе әнлантарнә. Максимов җакна та пәлнә, шарламан, мухтандә җеч. Вәсene вәл питә хакла-нә...

Степан Максимович тавра хура хяр пәләтсем пүстәрәнсах пырасцә. Җаннине կаласан, қав пәләтсеме пүстәрәнсем та пулнә қав. Хәй әсәнек ысырман-тәр әнтә декабрән 24-мәшәнче ВЛКСМ комитетне пәр ҹамәрк студент, җавашене пулас паллә композиторә, әна Максимов пәр сәлтав-сәр хәсни, И. Я. Яковлева мухтани җинчен. Главлит пүсәләк А. Хрусталев ноябрән 14-мәшәнче тәрәшсән Максимов 1917 үзүләп Чөмпәртә җаваш наци сөзәзән әсне хүтшәннинче буржуалла национализм, Тәван тавраләх тәпчекенсем әсәнче контрреволюци шырьат. «Общество хүшине Максимов тури җаваш юррисем пичетлесе кәләраты. Җак кәнекене С. М. Максимов «кулаксен юррисене» та кәртсе яраты. Тәсләхрен, «Хура тур лаша..., «Сич, сич, сич арман...» т. ыт. та. Пуринчен ытла Максимов 1927 үзүләп кәларнә «Сәнә юрәсем» ятлә юрәсен пүххинче сәмсәрән хәтланаты. «Пи-рән мүни Микула» юрәра [сәмахәсем Лашманән, кәвви Максимовән] иртә пурнаңса мухтаты, Советсене хурлаты.

Сүтәр «ахәр самана».
Сүкәр түхрә самана,
Килсе түхрәсө советсем,
Ай, хәямат советсем....

Микулайән тарçıсем
Кантурсене вырнаңрә.
Ах, түр-түр-түр-түр ырларах,
Прикас пама пүсләрә.

Ах, советсем, советсем,
Ылта мәшкәл түрәс-cke.

Җак тәсләп С. М. Максимов 1917 үзүнтаңа хәйен шүхшәсөнен үлштарманине пәлтерет. Үнән авторитетне хәй пек националистсемек әклентерсе янә.

Җав ҳүшәра Степан Максимович допрос ҳыңсән камера таврәнмас-серен хәйнене пәрле ларакансемпә тәләнене қаласат: «Манран националист тәвасшәннах. Эпә пытамастән, анчах та, Җаваш обществин члене пулнә, анчах та җаваш халәх юррисене пүстәрниңсөр пүснә нимле контрреволюциллә әс та туман. Халь ак тата манран: «Эсә национал-социалистсем партийнече тәмән-и! — тесе ыйтасцә. Кунашкал партия ятне эпә пәрремеш хуттегә», — тенә.

Күткө килнә чунне ләплантарас тесе, вәл җәрә-җәрәпек камера тәрәх үтәмлать, юрә әнерләт, кәнтәрла җеч қашт тәләрсө илет. Допросран таврәннакансенчен қашнинчен: «Тәрмә хапхи үмәнчә симә пальтоллә ҳәрапәм курмарәп-и! — тесе ыйтаты. Җәрәле следователь патенчен таврәннакансене та тархаслаты: «Поликлиникәнә хирәс үртән урамалла тухакан чүрә-чисенче хәй үтү ҹүк-и, пәхәр-ха», — тет. Җак күнсөнчө допросра пулнә Петр Осипов: «Пәхмә мансах кайнәп, асәрхамарәп!», — тесен, Степан Максимович куляннине юлташне хәтәрса таткы: «Э-эх, җавна та пәхайман һәнте!»

Хәй җапах та шанчакне җуатмаслы, тәрәсләк җиеле тухасса шанаты. Җавәнпа та Җаваш наци обществинче тәнни җинчен декабрән 26-мәшәнче, лайәхрах әнлантарас тесе, следователе ырыса параты.

«1917 үзүләп май-июнь үйәхәсөнче Чөмпәртә Җаваш наци обществи йәркеленеч. Үнта Җаваш учителәсөнене хәтәрлекен шуклата вәренекенсем тата хулара пурнакансенчен 2—3 җаваш кәнеччә [И. Н. Юрина, темле Прохорова тата кредит енепе әслекен тәпәр юлташа астабатәп, юлашкынна хушаматне пәлмestәп, общество йәркелекнин җавәч]. Шуклата әслекенсем пурте кәчеч. Эпә үн чухнен шуклата музыка вәрентеттәм» җавәнпа мана та кәмә тиэрә. Җав үзүләп июнь үйәхәсөнче Чөмпәртә җаваш сөзәзән әслекен өләрәп иртә. Съезда Д. Петров, С. Николаев, И. Васильев эсерсем ертсе пычеч. Эпә съезд президиумне лекме мар, пренисене та хүтшәнман. Ман съезд әсне хүтшәнни халичине пәрремеш хут гармонизациленә җаваш юррисене хорла түлләттарни пулчо [хорне та эпә хамах ертсе пынә]. Үнсәр пүснә, халәх үттә кәларас енепе әслекен секциире пүсламаш шуклограмменине юрәсем кәртме кирли җинчен доклад тула парсаттам.

Съезд вәсленес үмән, Ҳусанта ирт-

терме паләртнә вак халәхсен съезчекчен ёслеме тесе, обществан вәхәтләх правленине сүйләрәц. Үнта калпех шкулта ёслекенсене пурне төкәртрәц. Җав шутра эпә те пултам.

Часах Хусанта, августан пүслама-шәнчеччә пулас, вак халәхсен съезчекчен пулса иртнә, вәл яланләх правленине сүйләнәц. Җав съездра эпә пулман, җавапна та правление кама-кама сүйланине пәлмestеп. Каярахпа, Яковлева хирәс кәрешү пүсласан [эпә вәрентекенсен ушкәнен опозицири активлә члене пулнә], Хусанти наци обществи Яковлева хәйән хүттине илчә. Хусантан килнә хута астәвәтәп, Петров [те Петров пуп, те Д. Петров] алә пуснәччә.

Хусанта чаваш наци обществи туса хүрсант, Чәмпәрти наци обществи хәйән пәлтерәшне җүхатрә, вырәнти общество пек چес тәрса юлчә. Унашкан общества-сем ытти уезденче те пурчә пек. 1918 үзлхи җүркүнне Чәмпәрти общество хәхән пәттәрә ларчә. Вәл общества-никам та хулман, Чәмпәрти ВЧК орган-сем, контрреволюционер тесе, никама та тытса кайман. Общества-тәп задачи чавашсем хүшинче культура ёсне сарасси шутланнә, политика-на аснаналанә пулсан та, җакә вәл җав вәхәтре яланна кәнәйәрке چес пулнә. Апла пулин те, эпә җакна аван пәләтәп: җав общества-ра тәни маншән әмәрләх ырә мар ят хәварчә. Манән инек җакантан килет: эпә реакции шкуләнчә вәренин, унтах ёсленә, җавна пула 1917 үзлочен революцилә большевиксен юхәмә ман чөрнене витермен, манән политикәри тавракурәм обыватель шайенчен иртмен.

Общество председателә — Яковлев үзумми Орловчә. Вәренекенсен 1917 үзлхи кәркүнне Яковлева хирәс шавла пүсласан, эпә те вәсем майлә пултам. Общество член-сем тәрлә енче пулчәц, җавна пула общество ёсә, ахаль те имшәркер, пачах та пачланла ларчә. Җав кәркүнне общества-ра пуху е лару ирттерине пачах та астумастәп. Пулас пулсан та вәсем 1918 үзлхи март-апрель уйәхәнчене چес пулма пултарнә, мәншән тесен Яковлева хирәс кәрешнә май эпир революцилә шухаш-кәмәллә студентсем пәрле ун вырәнне Афанасьевна сүйләсән пултамәр.

Чаваш съезчекчен тесе, эпә Чәмпәрти общества-ра тәни те 1917 үзлхи үзлә, Октябрь революцийччен, пулнә, җавапна та хама айәпланине йышәнмана пултараймасән. Чәнхах та, общества-на политика-платформи тесе, йышә те Советсем майлә пулман, анчах та җакә әна контрреволюцилә организаци темешкән сәлтав памасты. Төп тесен, 1923 үзлхи вәсечене Чәмпәр кәпәрники контролю комиссийе мана җав общества-ра тәншән партирен кәларчә, 1924 үзлхи июньте ЦКК ман ёсә, хам умра пәкса тухса, мана каялла партие тавәрчә. ЦКК аллинче халыхи вәхәтре НКВДра мана пирки мәнләе материал пур — пурте пулнә. Хам չылл-

ха ниңта та пытарман. 1921 үзлакта 1937 үзлочен партире мәнләе тасату та тәрәслү пулнә — эпә пурин ви-тәр тө тәрәс-тәкелех тухнә.

Степан Максимовича шанәс җашатса, вай парса тәрать. Анчах та кәвәүллә җынсем, әна путарасах тесе, җывәр-ма-сә, чакалансах тәрәс-сә, җакав җы-сән җакав җырас-сә. Композитор хәйне түрре кәларма мән чухлә тәрәшсан та, унән шәпине паләртса хунә ёнтә. Декабрён 30-мәшәнче Чаваш АССР НКВД патшаләх хәруша-сәлләх управление ви-сәмәш ўйәмән пүсләх җумми Савин ятарлә тройка ларәвәнчә С. М. Максимов пирки җаппа пәлтерет: «Совет власен наци политике киләшмәс-сәр, унән җак ыйтупа ирттәрекен мероприятий-сәнне хирәс хас-тар кәрешнә. Җав тәллевпәе контрреволюцилә Җаваш наци обществине кәнә. Националистла съезден ёсне активлә хутшәнә. Чәмпәрти чаваш шкулне, унән пүсләхне Яковлев монархиста мухтанд».

Ятарлә тройка кәксе постановлени ыйшәнәт: «Степан Максимович Максимова 10 үзләкә юсамалли җә ла-герне ярас».

Шупашкар тәрминчен Степан Максимовича Улатәрти җә колонине кү-сара-сә. Хәйен-пене мән пулса тухниже әнсәртран пулнә йәнәш вырәнне хур-са, вәл җүлте, Мускавра, тәрәсләх шы-рама пикенет — ССРБ прокуроре Вышинский патне жалоба җырса яраты:

«...Эпә чухән ачи, 18-та, Учительсем хатәрлекен Чәмпәр чаваш шкулне вәренин пәтери-хыс-сән, ёслеме пүсләнә: малтан җав шкултах [1911—1919 үзлесенче], унтан ялта [1919—1921 үзлесенче], Советсече [1922—25 үзлесенче], Ульяновск кәпәрнина халәхә вәрентес җә пайен председателенче [1925—26 үзлесенче], 1926 үзлакта пүсласа — пүс-сәнхе музыка ёс-сәнче: 1926—1930 үзлесенче Шупашкар музыка шкулне, техникумне ертсе пытам, 1935 үзлакта Мускав консерваторине вә-рениме кәтәм, 1935 үзлакта музыка училищин директор-чәнне ёс-ле пүсләрәм. Общество ёсне хас-тар хутшәнә. 1919 үзлакта ВКП[б] ретне кәтәм, унта 1937 үзлхи октябрён 23-мәшәнчен тәтәм. 1921 үзлакта Ульяновска парти ретне тасатнә чух партәре сүрәк ёслене тесе [1921 үзлхи май уйәхәнчен эпә ялта учитель пулса ёслесеччә, май уйәхәнче губ-ком мана Ульяновски халәхә җүтә кәларас тәләш-тәспекен институтн политехнике ларчә, сентябрьте ён-е ёсре хама җителәкхе кәтартаймара-рәм пулмалла], мана партирен кәларчә. 1925 үзлхи июньте Ульяновск хула комитетеч каялла ВКП[б] ретне тавәр-никинчен пүсласа юлашки хут кәларич-ченек мана парти сүвлени пулман, партие хирәсле ушкәненче тәмән. Совет власен хирәслекен тәвансем е җывәх җынсем ман пулман. Пәр шәлләм, Иван Максимович Мефодьев — ВКП[б] члене, Кузбасра, шахтерсөн

бригадир, стахановец, төпәр шәлләм, Василий — комсомолец, Ленинск җы-вәхәнәи союз спләсәре. Атте те, ан-вәне те 1923 үзлакта Җәпәртә чүхәнәләхра ви-ли-нә. Сывләхә пула патша җарәнчә те, Хәрлә Җарта та службәра тәмән..

Июлён 23-мәшәнче ЧАССР НКВД ятарлә тройки мана 6047 приказ тә-рәх 10 үзла хүпни җинчен пәлтерчә.... Мана ни айәплакан документ кәпартман, ни ятарлә тройка постановлени-е паллаштарман. Допросри ыйтусем тәрәх, мана буржуалла национализм-шән айәпла-сә пулә тетәп. Унән сәл-таве — эпә 1923—29 үзлесенче Чаваш тавра-ләхне тәпчекенсен обществинче тәни. Җав общества-на эпә чаваш халәхә музыка пултаруләхне пухас та-та тишекерес тәллевпәе кәрсәттәм, мән-шән тесен үнччен общества-на музыка-па этнографи секцинен Ф. Павлов композитор ертсе пыратчә. Обществәри коммунистен фракцийе мана тәрлә-рен вырәна сүйланәччә. 1929 үзлакта партире тәмән П. И. Ивановна М. П., Петрова 1928 үзлакта Тәвән тавра-ләхә тәпчекенсен съезденче хәйен тези-сәс-ене националистла йәнәшсем ту-нәшән пүсләх-рән кәларас ыйтәв хүс-катсан, мана парти дисциплинине ки-ләшүллән общества-на ертсе пыма хүшрәс, вара эпә үзләләкә яхән об-щество председателен ёсне туса пытам. Общества-на закон ѫәркүпне ту-нине, вәл Совет наука обществи пул-нине, унашкан общества-сем пур об-ла-сәмпәе Республика-сен центр-сәненче те ёсленине НКВД следовател пәләт, анчах та Чаваш обществинче наука-контрреволюционерен вәртән ёсне пытармалла каркәс пулнә пек چес кә-тартасшән.. Ман җә җинчен, эпә унта хам тунә йәнәшсем пирки никам та никән-сам та шарламан, җырман. Җакә тәрәх пулниве общества-на музыка-па этнографи секцийен члене В. П. Воробьев композитор [Шупашкар], ре-визи комиссийен председател И. Т. Трофимов [Шупашкар], изосекци ер-түси М. С. Спиридонов художник [Шупашкар] җирәпләтсе пама пулта-рас-сә...

Следователь панә ытти ыйтусем ва-ра чән-чән элекле җыхәннә: эпә Гим-сов Сталин җинчен хынән юрра пи-четлесе кәларма хирәс пулнә имәш. Җә җаппа пулнә. 1937 үзлакта январь ВКП[б] ОК мана «Чаваш халәхә Аслә Сталин патне янә җырәвас халәх кә-ввисемпе эрәшлеме хүшрә. Җак ёс-е эпә композиторсем хүшинче пайла-рәм. Композиторсен [Люблин, Благо-датов, Лисков, эпә] канашләвәнчә кашнин ёсне [манәнне те] кәштак кри-тикли-чәнчә, җакә Лискова киләшмәрә пулмалла. Халь ёнтә Лисков, мана кураймасәр [җакна манән следовател Чемоданов пәләтәп], ёс-е төпәр май җавәрасшән, политика-па җыхәнта-расшән. Эпә хам Сталин җинчен 2 юрә кәвәлән-е: пәри — «Хәрсем Сталин җинчен хынән юр», төпри — Янкас сәмәх-сем тәрәх җырна-сек, алсыру халләнек юлчә, юрлакансене пама ёлкәримерәм.

Тепер элекѣ — хор Т. Д. Алексеев
сырнѣ националиста гимн юрланѣ-
тени. Җак произведеніе эпѣ юрлаттар-
ман. Хусанта [1918 ىۇلخى ىۇرکىنە]
учительсен съезднѣ чаваш ачисен
хорѣ, Алексеев ертсе пынаскер, юр-
ланине ىەس ىلتнѣ. Үнсаръ пүснە, следо-
ватель мана: «Музыка училищинче
вренекенсем үмئنчى Чымпэр шукуне-
әна никесленә Яковлева мухтанһ»,—
тесе айялларѣ. Пуртە пёлесцѣ, 1917—
19 ىۇلسنече эпѣ Чаваш шкулەнчە ىەس
лекенсемпە пэрле Яковлева хирѣс,
вაл Совет влашѣ вахтатнې шкула ерт-
сە пыма пултараймasta тесе, көршнە-

Эпё яланах Ленин-Сталин партии чүнтән-чөрөрөн парәннә коммунист пулна, партии тәп линине тытса пынга, чуна парса ёңлөн. Эпё чаваш музыки культире Аслә Сталин юлташ вәрентнә пен — содержанийепе социализмлә, формипе нациллә — аталантарас тесе ырми-кәмми ёңләрәм, юрәсем тата ытты сочиненисем ышытам. Эпё телейлә пултам: манһан юрәсене чаваш хорё 1929 үзүлүк июль пүслемәшүнчө ВКП(б) ЦК хәрәрәмсен үйрәмә ГАБТра ирттернә каңра, унтан 1936 үзүлүк радиофестивалы хысцән Кремльте Сталин умёнчене юрларә, анын юлташ хәй итләр. Вицё үзүлүк каяялла кәна-ха эпё аслә пәлүй илтәм, патша саманинче ун җинчен эпё ёмётленне те пултарайман. Манһан малтанхи арәмран икә хәр Мускав консерваторийәнчек вәренесеч, пысән шанчак параңсә [Галя — IV курсар, Вера — пятё те пултаруллә аласен ушкәннәнчә]. Ку таранччен илнә пәлүй-пе тата опытпа хамән малашнеги ёңре усä курма шутлаттам, 3—4 үзүлүк сәмәрәк кадрсем пүләшнине, ытты республикәсем пекех, чавашсен социализмлә җәнә музыка культире Сталин юлташа, СССР правительствине кәтартма ёмётленеттәм. Җак ёмёт, хамаштуплан тарапх, җак усайлә ёң ним сәлтавәр пәтрә. Эпё националистен идеологе пулман, иртнә самана сиккىйепе сиккеси маншән ют пулна. Таван тавраләхә тәпчекенсен обществи-пе мана халәх юррисем кәна җыхантарнә, вәсene эпё пүсепх пәтерсең, композиторсен малашнеги ёңсөнчен усä курмалли материал вырынне упраса хәварасшәнчә. Эпё ыттисенченчи малтан җәнә самана юррисене [Музгиз кәларнә «Җәнә саманары 13 юрра» пәхәр], Ленин, Сталин җинчен юрә хывнә [pitchете хатёрләнә 450 юрә пуххине пәхәр].

Ҫаванпа та Сире, Вышинский юл-
таш, прокурор надзорे йәркіпес ман-
әсес пәнса тұхма, құлты инстанцисен-
че Чәваш АССР НКВДин ятарлә-
тройки йышнәнбие хи्रәслесе, мана-
түррек қаларма, ҫавна май мана кал-
лах юратнә әсеме — социализмлә.
Тәван сөршыла тивәслә хавасында

хастарлă юрăсем кëвëлемешкëн та
вärма ыйтатäп».

Жалоби Вышинский патне сүтмесе Улатар төрмөнчен түрөх Чা�аш АСС НКВДне каять, унтан չаванта яланлай хах пачланать. Виçे уйäх хушиши Вышинский хуравне кäläхах кëтнë чын НКВДän Сороклагёнчен СССР Шалти ёçсен халäх комиссаре пулна. Н. И. Ежов патне, пулшу ыйтса, та- тах çыру яраты, «... Ежов юлтас, эти Сире, Шалти ёçсен халäх комиссар не тата ВКП(б) Төн Комитеч çумэнчи тэрэслэв комиссийэн председа- тельне, ман ёе çёнёрен пäкса тухмы ыйтатап. Шансах тäратап: ёце тэплэ- пäкса тухссак, мана ним сäлтавсä айдлани түрөх курнэн... Эпэ ман «халäх тäвшманё» тенипе килешмэ пултараймстап, лагерь срокне чäтс ирттермэ татах та асаплларах».

Ку хүтэнче չыру Мускава չитет, ан
чах та ун тăрăх унта нимĕн те тума
сĕ.

Те лагерьтен ысынин уссынне көтүрүлгөнде, 1939 ылда майын 3-мөншөнчө композитор мәшһүр М. С. Максимова, хәйен упашкин таса ятнын хүттөлөсө, харәсах вицё адреспа — ВКП(б) ЦК үзүмчилгү төрөлслөв комиссиине, СССР НКВДне, СССР прокуратуралык органдарынан — ысыннан яратыла. Кашт таңтасанда Степан Максимович та Чөваш АССР прокурорын патна хәйен өчнөн сөннөрөнөн пакса тухма ыйтса ысыратыла, ысын вең өчнөнчө хәйен музыкари тава тивээслэгээсене асанааты, хәйине хәтарма тараласаса ыйтады.

Октябрён 20-мёшёнче композитор Беломор-Балтийскри юсавлă ёç ла герэнчен СССР Шалти ёçсен халăх комиссарĕ патне, 1940 çулхи майăн 11-мёшёнчĕ Шупашкара Чăваш АССР Шалти ёçсен халăх комиссарĕ патне çыраты: «Эпĕ Совет влаçен наци комитетне хиреçленĕ, унăн мероприятие тијесене хиреç кëрешине имёш. Хăçан, мёниле хиреçленĕ-ши эпĕ Совет влаçен наци политикине, хăçан татă мёниле майпа кëрешнë-ши партийĕн правительство мероприятие тијесене хиреç! Ун çинчен пёр сăмах каламас пёр тĕслĕх те кăтартман. Тĕспĕксен пулман, пулма та пултарайман, мёшён тесен эпĕ, чухăн çын çемийнчи çуралса ўнсекер, çамрăклах хуихăн суйхă, терт çатса ирттернëскер. Октябрь революцие чёререн савăнсем кëтсе илтĕм, граждан вăрси вăхăт тĕнчех РКП(б) членне кëтĕм [1919 çулхи декабрь]. Партире 18 çул тăтăм, парни тĕп çул-йëрэнчен никăшан та пăрнăшан

Эпі консерваториіре вёреннє хуша-
ра [1930—1935 çç.] Г. Лісков музтех-
никума пачах та юхантарса янă —
1935 չүлкя июнте шавлă процес-
пурса иртнë, хашшлер студента перс-
пăрхамлала, ыттисене, сав шутр-

Лискова та, темиңе үзүл хұпмалла туңд... Консерваторириен вәренсе тухнә хысқан парторганизаци мана мұзтехникум әңең жөркене көртме хүшрә. Хүшнә әңе ғынде тәрсаҳ түрәм: 1937 үзүл тәліне техникумра тибеслә жөркес туса хүтәм. Анчах та, инкеке, 1935 үзүл педагогсен ыбышне тасатнә май хама валии нұмай ташман түпрағ [вицә пупа — С. Ф. Иванова, Измайлова, Нефедова, персе вәлернә Сиверс полковник арәмнә, шуррисемпә пәрле тарса қайнә тесе шүтланакан Помидорова-Ростовцевна, Арк. И. Золотов арәмнә, пәсқан мораллә, музыка вәрентме тибессәрскере, әңсөн кәларса ятәм]. Мана талантләрах, пултарулләрах композитор пулнәран әмсанакан, 1920 үзүлтаппана арәмнә пула мана күрайман Лисков ертесе пынине қысынмен әңслеме чәрмантарса пычәң, юлашкинчен, элеклесе, хұпса лартмалла түрәң-түрәңех. Следстви вәхтәнчө мана Лискован Сталин ғынчен хывнә юрри пирки ыйытса тәпчени, вәл НКВДәнна ман ғынчен элеклемең сүрени паләрат.

Музтехникумра опера валли кадр-
сем хатेरлес тесе нумай тăрашрäm,
ике çул вокал класенче вăренекен-
сен йышне 35 çынна çитеттëм [Лис-
ков вăхтăтче 6—7 çын сес пулнă].

Çапла вара күллехни ёссе мана айәпламалли нимле сәлтав та ҹук, ҹавәнпа та мана Совет влашён наци политикине хирәчленә тесе хаклама юрамасты тесе шутлатп.. Эпё хам ёссе түрә кәмәлпа тунä. ВКП[б] члене пулна май, партипе Советсен мероприятийесене пурнаңса көртse, искуствиа ёслекенсене пулашса пынг..

Лагерьте 2 çул та 5 уйăх ларса, ни-
хăсан та нимĕнле ёçрен пăрăнман,
пĕрре те айăпа кĕмен.

Манһан арäm, ачасем пур, вëсем ман
пулашусыр аптäрасçе. Машäрäm М. С.
Максимова — шäл тухтäрë, Чëваш
çершывенчë 15 çул хуши чунне пар-
са ёслет. Хальхи вахтäра ваљ сывмар.
Манран пулашу кëтеп.

Күңілу қызың тата қычөң сұл иртет. 1947 үйінде ноябрь үйінде тин Степан Максимович иреке тухаты, Шупашкара таврәнать, анчах та ла-герде хавшанә сывләхе нумая пы- масть: композитор 1951 үйінде шеңе көрет, ёна Шупашкарта, Богдан Хмельницкий ураменчи масара пы-тарнә.

1955 çулхи сентябрён 21-мëшнече
Мария Степановна ыйтнине Чäвш
АССР Верховнäй сучэн Президиуме
С. М. Максимован ёсне çенэрэн пах-
са тухса, унан ёс-хёлэнче нимэнле
националистла е контролреволюцилле
йänш та пулманнине палäртать, Со-
вет влаште та ван халх умэнче вэл
таса пулны синчен пёттерет.

